

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra sociologie a andragogiky

SOCIOLOGICKÁ REFLEXE MODERNÍ URBANIZACE

SOCIOLOGICAL REFLECTION ON MODERN URBANIZATION

Bakalářská diplomová práce

Aneta Grünspanová

Vedoucí bakalářské diplomové práce: Mgr. Jan Kalenda

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

Aneta Grünspanová

V Olomouci dne 27. března 2012

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala Mgr. Janu Kalendovi za možnost psaní bakalářské diplomové práce pod tím nejlepším vedením a mým nejbližším za jejich neskonalou podporu.

Úvod.....	5
1 Modernita jako tematický kontext.....	6
1.1 Dimenze modernity.....	8
1.1.1 Kulturní modernita.....	8
1.1.2 Politická modernita	9
1.1.3 Společensko-ekonomická modernita	10
1.1.3.1 Urbanizace.....	13
1.1.3.1.1 Vývoj urbanizace.....	14
1.1.3.1.1.1 Moderní město	15
2 Moderní urbanizace očima sociologů.....	16
2.1 Georg Simmel.....	16
2.2 Walter Benjamin	20
2.3 Chicagská škola	22
2.3.1 Luis Wirth.....	26
2.4 Manuel Castells	29
2.5 Richard Sennett.....	32
Závěr.....	36
Anotace.....	40
Abstract.....	41
Seznam literatury	42
Seznam tabulek, grafů a obrázků	45

Úvod

*Město je více než jen seskupení lidí a sociálních zařízení...
Je to více než jen pouhý soubor institucí a správních zařízení.
Město je spíše stavem mysli, seskupením tradic a zvyků, organizovaných
názorů a mínění... Město není jen fyzickým mechanismem a umělou
strukturou, ale je součástí životních procesů lidí, kteří si jej sami tvoří*
(Park 1967: 1).

Cílem této práce je zasazení společenského fenoménu vzniku a vývoje moderního města a velkoměsta do kontextu modernity a jejích dimenzí za pomoci analýzy teorií nejvýznamnějších sociologů města. Právě u nich stanovuje, k jakým dimenzím modernity jejich teorie urbánních fenoménů přináležejí.

V první části této práce se budeme podrobněji zabývat modernitou jakožto tematickým kontextem urbanizačních procesů. Nastíníme, s jakými koncepcemi modernity se můžeme v odborné literatuře setkat, definujeme si tři dimenze modernity podle Austina Harringtona, které využíváme k další analýze, a v závěru první části si vysvětlíme, co je to urbanizace a jaké jsou její příčiny.

Druhá část této práce bude věnována reflexím důsledků moderní urbanizace z pohledu sociologů města a jejich analýze. Jmenovitě se zaměříme na německého klasika sociologie Georga Simmela, člena frankfurtské školy Waltera Benjamina, tzv. chicagskou školu, u níž se zaměříme na Luise Wirtha, dále pak na soudobého marxisticky orientovaného autora Manuela Castellse a neopomeneme ani mnohostranně zaměřeného Richarda Sennetta. U všech z těchto autorů bude určeno, jakou dimenzí modernity se ve svých teoriích zabývají.

V závěru práce nalezneme shrnutí výsledků analýzy. Zjistíme, kterými dílčími jevy modernity se autoři v kontextu velkoměsta zabývají a které jsou naopak zcela opomenuty. Domníváme se, že tyto výsledky mohou být podnětem pro další studium důsledků urbanizačních procesů.

1 Modernita jako tematický kontext

Abychom se vůbec mohli zabývat důsledky moderní urbanizace a autory, kteří se tomuto tématu věnují, musíme nejprve tento proces zasadit do širšího společenského kontextu, protože k urbanizačním procesům docházelo již v minulosti. Le Goff (2002: 380-384) se zmiňuje například o antické či středověké urbanizaci, která probíhala v 10. až 14. století. Podle něj k ní došlo díky mnoha spřízněným faktorům, mezi které patří zvýšení zemědělské produkce a s tím spojené komercializace přebytků zemědělské výroby, rozvoj městských řemesel či vznik tržišť pro lokální i dálkový obchod. Středověká města však nebyla jen místem výroby a směny, ale byla také symbolem kultury a dobrých způsobů.

V této části textu se proto budeme věnovat vysvětlení pojmu modernita, nástupu moderní společnosti a také jejím dimenzím.

Pod pojmem modernita například český sociolog Keller (2004: 15) rozumí společnost, která se radikálním způsobem oddělila od společností předmoderních, tradičních. Radikálnost tohoto oddělení podle něj byla dána sérií revolucí, jež stály u jejího zrodu. V oblasti ekonomiky a sociálního uspořádání to byla revoluce průmyslová, která probíhala od poloviny osmnáctého století, v oblasti moci to byly revoluce politické, jež se odehrály v průběhu sedmnáctého až devatenáctého století. Jiní autoři se také zmiňují o důležitosti myšlenek filozofického a kulturního hnutí osvícenství sedmnáctého a osmnáctého století (Harrington 2006, Kubátová 2009). Dle Martuccelliho (2008: 5) pojem modernita označuje současnou společnost a přítomný čas. Modernita se však podle něj neomezuje jen na bytí v současnosti a není pouhým zkoumáním povahy světa nebo přítomnosti jako takové, ale spíše hledá odpověď na znepokojivé otázky, jako například proč dnes už není jako včera. Janet Wolff (2002: 92-93) pak ve své eseji zmiňuje také Charlese Baudelaira, který popsal modernost jako přechodnost, prchavost, nahodilost, polovinu umění, jehož druhou půlí je věčnost a neměnnost. Wolff sama uvádí, že za klíčová léta pro zrod

moderny¹ považuje období zrychlené urbanizace v polovině 19. století, dále umocněné proměnami v pracovní sféře, ve sféře bydlení i ve sféře společenských vztahů, jež přinesl rozvoj industriálního kapitalismu.

V literatuře se často setkáme s protikladem „moderní“ vs. „tradiční“ společnost. Výraz „tradice“ pochází z latinského slova tradare čili „předávat“ nebo odevzdávat“. Na rozdíl od toho slovo „moderní“ podle některých má své kořeny v době po rozpadu římské říše, kdy se nová křesťanská éra začala označovat latinským slovem modernismus (Harrington 2006: 46-47).

Dle Jandourka (2003: 20) si tradiční společnost zakládala své jistoty a instituce na náboženství. Jedinec v tradiční společnosti neměl takovou hodnotu, jakou mu připisuje společnost moderní. Vertikální mobilita člověka byla nízká stejně jako mobilita horizontální či dělba práce. Většina lidí prožila svůj život na jednom místě, a tím místem byla převážně rodná vesnice.

Harrington uvádí, že jedním z nejvlivnějších způsobů rozlišení mezi „moderními“ a „tradičními“ společnostmi zavedl americký funkcionalistický teoretik Talcott Parsons, který rozlišoval mezi tradičními sociálními strukturami založenými na „předurčení“ a moderními sociálními strukturami založenými na „úspěchu“. Parsons „úspěchem“ označoval způsob, jímž člověk bez ohledu na jeho počáteční výsady nebo jejich nedostatek dosáhne společenských výhod v podobě bohatství, moci a postavení. V moderní společnosti tedy převažuje tendence k větší sociální mobilitě (Harrington 2006: 48). To také vede k častější migraci a k novému osídlování, které se projevuje i v budování nových měst.

¹ Janet Wolff užívá pojmu moderna, avšak v tomto kontextu jej spíše významově vykládáme jako pojem modernita.

1.1 Dimenze modernity

Pro bližší analýzu modernity bylo vybráno rozdělení aspektů západní modernity dle Austina Harringtona, který rozlišuje modernitu kulturní, politickou a společensko-ekonomickou. Každá z těchto dimenzí modernity zahrnuje určité jevy, které jsou neodmyslitelně spjaty s nástupem moderní společnosti a také s urbanizačními procesy, které jsou jejich významnou součástí. Předpokládáme pak, že díky tomu musí být i součástí analýz městského fenoménu, tak jak je pojímán jednotlivými figurami sociologie města.

1.1.1 Kulturní modernita

Jako první se Harrington (2006) věnuje kulturní dimenzi modernity, která s sebou nese události intelektuálního rozvoje západní modernity a to například v podobě *vzestupu přírodních věd* a znovuoobjevení matematiky v 17. století. Zmiňuje se například o Galileovi, který v roce 1616 poukázal na důležitost prokazatelného *empirického pozorování*, bez kterého nemůže existovat skutečná věda.

Podle Harringtona (2006) 17. století přineslo také zavržení církevního teologického náhledu na svět a nahrazení jej náhledem *mechanistickým*. Filozofové a vědci se odklonili od křesťanského učení a tvrdili, že živí tvorové a věci nejsou podřízeni Bohu, ale přírodním zákonům, které lze vědecky a racionálně odvodit. Harrington se zmiňuje například o René Descartesovi, který se pokusil čistě deduktivním filozofickým zdůvodněním a bez odvolání dokázat, že vědomí může být klamné. Moje existence je skutečná, tvrdil Descartes, protože myslím svou existenci: „Myslím, tedy jsem.“ Podle Harringtona se tedy v tomto ohledu základním intelektuálním rysem západní modernity stala skutečnost, že středem vesmíru je *racionálně myslící já*, ego čili subjekt. Subjekt se stává nejvyšším nositelem autority před Bohem. Harrington také uvádí období italské renesance v 15. století a

protestantskou reformaci v severní Evropě v 16. století, které daly do pohybu představu autonomně myslících jedinců.

Tímto se dostáváme se k pojmu *sekularizace*, kterou Jandourek (2001: 212-213) považuje za proces postupné ztráty významu náboženského přesvědčení, praktik a institucí v moderní společnosti. Sekularizace je podle něj rysem moderní průmyslové společnosti a modernizace v kultuře. Za jeden z nejpříznačnějších mezníků procesu sekularizace považuje Harrington (2006: 51) Darwinovu práci O původu druhů z roku 1859.

1.1.2 Politická modernita

Další dimenzi je sféra politická. 16. století podle Harringtona (2006: 51) přináší s sebou nového politického činitele, kterým je stát, zejména pak *národní stát*. V období protestantské reformace se tak katolický církev, která byla soustředěná v Římě, dostává pod jeho nadvládu.

Vzestup státu se stal předmětem zájmu mnoha politických filozofů a myslitelů 16. a 17. století jako Nicolo Machiavelli či Tomas Hobbes, u kterých se objevovaly představy o nejvyšší svrchovanosti státu při udržování zákona a řádu. Důležitou postavou byl také John Lock, který přišel s koncepcí tolerance nebo státní ochrany svobody náboženského přesvědčení výměnu za dodržování státních zákonů. Ve Francii se jeho myšlenky spojily spolu s rostoucím voláním po konstituční reformě a po omezení moci monarchie a vyústily ve Velkou francouzskou revoluci v roce 1789 (Harrington 2006).

Ve Spojených státech Amerických se stává rok 1787 rokem Ústavy, která vznikla se záměrem odloučení církve od státu a od moci zákonodárné, výkonné a soudní. Klíčovou politickou myšlenkou západní modernity tedy bylo, že právo vládnout nepochází z božího úradku, který vykonává monarcha, císař nebo papež, ale výhradně z vůle lidu nebo „národa“. V době, kdy ve Francii bylo heslem „volnost, rovnost, bratrství (heslo Velké francouzské revoluce), se na americké půdě objevuje Thomas Jefferson se

svým výrokem „život, volnost, bratrství“ (Harrington 2006). Jak zde vidíme, Amerika i Evropa začala tedy klást důraz na člověka a jeho rozum.

Neměli bychom zde zapomenout zmínit osvícenství, ve kterém se právě tyto myšlenky zastupitelské demokracie a svrchovanosti lidu zrodily (Harrington 2006). Podle Kubátové (2009: 13) jsou třemi hlavními *myšlenkami osvícenství*: 1. racionalita, jakožto víra v neomezené možnosti lidského rozumu, 2. pokrok, kdy společnost se může zlepšovat a zdokonalovat a 3. emancipace člověka a společnosti od tíživosti tradice a zvyků, od závislosti na přírodě a vůbec od jakékoli závislosti.

Myšlenky osvícenských filozofů obsahovaly také tezi, že před zákonem jsou si všichni lidé rovni, a dokud jim není prokázána vina, jsou nevinní. Choroba a neštěstí podle nich nejsou známkami boží kletby, ale mají přirozené a společenské příčiny. Díky těmto myšlenkám došlo k četným reformním projektům a k racionálnímu řízení institucí sociálního života, včetně základním státních škol, nemocnic, věznic a policejních sborů (Harrington 2006).

1.1.3 Společensko-ekonomická modernita

Nyní se dostáváme k třetí a poslední dimenzi, která se vztahuje ke změnám ekonomických struktur společnosti západního světa. Harrington (2006: 53) uvádí, že rozvoj vědy, o kterém jsme se již zmiňovali, by nebyl možný přinejmenším bez dvou faktorů. Prvním je zrod sociálního metodického étosu orientovaného na technické využití vědeckých objevů a druhým je vznik kapitalistického hospodářství, které očekávalo zisk z řízeného experimentálního myšlení, jež věda představovala.

Klíčovými prvky sociálně-ekonomického pokroku jsou rozvoj obchodního loďstva, objevitelské cesty po souši i po moři na východ i na západ a objevení a kolonizace Severní a Jižní Ameriky. Kulturní a politické rozměry západní modernity jsou tedy těsně spjaty se šířením mezinárodního kapitalistického systému obchodování. Na scénu přichází půjčování kapitálu

obchodníkům za příslušný úrok a také postupné oddělování majetku patřícího do domácnosti od majetku obchodního. Zakládání Národních bank a ustavení zákonů chránících soukromé vlastnictví před svévolným zdaněním pomohlo upevnit složité kapitalistické hospodářství 17. a 18. století (Harrington 2006).

Nyní se dostáváme k pěti základním faktorům, které dle Harringtona (2006: 53) se v 18. a 19. století podílely na vzniku rozvinutého kapitalistického hospodářství v Evropě. Prvním faktorem je přeměna obecních pozemků na *soukromý majetek*, což umožnilo soustředěné hospodářství a průmyslový rozvoj. Druhým faktorem je proces *industrializace*, kdy řemeslnické díly byly nahrazeny továrnami se systematicky organizovanou pracovní silou a ve výrobním procesu se začaly využívat strojní technologie. Dalším faktorem je *politika volného obchodu*, což znamenalo odstranění státních celních tarifů na dovážené zboží, konec barterového obchodování, zavedení peněz jako abstraktního nositele směnné hodnoty. Čtvrtým a pro nás nejdůležitějším faktorem je *urbanizace*. Rozvíjí se velká průmyslová města spojená s obchodními přístavy, které jsou vzájemně provázané globální ekonomice. Města rostla díky přílivu venkovanů, kteří v zemědělství již nenašli práci. Posledním faktorem růst počtu obyvatel. Nízká úroveň mezd zapříčinila, že bylo nutností mít velký počet dětí, aby nukleární rodina přežila.

Urbanizační procesy a jejich důsledky však nejsou součástí jen společensko-ekonomické dimenze modernity, jak píše Harrington, ale jak uvidíme v dalších kapitolách, sociologové města se na vznik velkoměsta dívají z mnoha dalších úhlů pohledu, které zahrnují i ostatní dimenze modernity – kulturní i politickou. To je aspekt, který se v dalších analýzách pokusíme co nejvíce zdůraznit.

K naší analýze teorií urbanizace nejvýznamnějších sociologů města je nutné rozdělit dimenze modernity do dílčích jevů, které nám pomohou při podrobnějším rozboru. Pro přehlednost jsme si vytvořili tabulku, ze které je zřejmé, z jakých konkrétních fenoménů je každá z dimenzí složena. Do této

tabulky bude zaznamenáno, kterým jevům se samotní autoři věnují. Vyplněná tabulka bude umístěna v závěru této práce.

Tab. 1 Nevyplněná analytická tabulka s dílčími jevy dimenzí

		Simmel	Benjamin	Chicagská škola	Wirth	Castells	Sennett
Kulturní dimenze	Intelektuální rozvoj						
	Vzestup přírodních věd						
	Empirie						
	Mechanistický pohled na svět						
	Racionálně myslící subjekt						
	Sekularizace						
Politická dimenze	Vzestup státu						
	Odluka církve od státu						
	Myšlenky osvícenství ²						
Společensko-ekonomická dimenze	Kapitalismus ³						
	Rozvoj obchodu						
	Privatizace majetku						
	Industrializace						

² Hlavními charakteristikami osvícenství jsou například víra v lidský rozum, prosazování práv a demokracie, touha po vzdělání či emancipace člověka.

³ Jedná se zde o vznik a transformaci kapitalismu, kapitalistického hospodářství a politiku volného obchodu.

1.1.3.1 Urbanizace

Urbanizace bývá definována různě, stejně jako se liší názory na její příčiny a důsledky. Nyní si alespoň nastiňme, jak lze urbanizaci vnímat a jaké jsou její příčiny.

Na obecné úrovni se mnoho autorů shoduje, že urbanizace není jen pouhým zvyšováním počtu obyvatel ve městech, ale je především *společenským procesem*, zasahujícím do celé organizace společnosti (Musil 1967, Šindler 1999). Rovněž se také uvádí, že se jedná o prostorovou koncentraci lidských činností i obyvatelstva projevující se změnami v chování lidí, v jejich motivaci, kulturních vzorech i ve formách organizace společnosti. Změny jsou vyvolány životem v prostředí s velkým počtem, vysokou hustotou a značnou různorodostí obyvatel, aktivit i lidských výtvorů (Musil 1996: 1358). Dříve však byla urbanizace definována pouze jako koncentrace obyvatelstva do městských sídel (Musil 2002: s. 8-9). Zde vidíme, že se stejně jako samotná města, má i urbanizace a názor na ní svůj vývoj.

Urbanizace⁴ je tedy procesem formování a rozvoje městského způsobu života, růstu úlohy měst ve vývoji společnosti. Sociální obsah urbanizace vyplývá z podstatných rozdílů mezi „městskými poměry“ a venkovem, jež se týkají profesionální a demografické skladby obyvatelstva, jeho způsobu života, kultury, rozmístění výrobních sil, osídlení atd. (Šindler 1999:5). Můžeme tak říci, že urbanizačními procesy se vytváří fenomén moderního města a velkoměsta. Z čeho však tento složitý proces pramení? Proč se lidé začali stěhovat do měst a nezůstávali na vesnicích, kde žili po dlouhá staletí?

⁴ Je nasnadě se zmínit o rozdílu mezi urbanizací a urbanismem. V této práci se užívá především pojmu urbanizace, jehož význam je vysvětlen v této kapitole. Můžeme se však setkat s pojmem urbanismus, se kterým pracuje například Luis Wirth. V českém jazyce se pojem urbanismus užívá v kontextu architektonické disciplíny, avšak v anglickém jazyce se tento pojem využívá také pro charakteristický životní způsob obyvatel města.

Podle Musila je počátek urbanizace spojován s průmyslovou revolucí, která proběhla v 18. a 19. století (Musil 1967: 48). Průmyslová revoluce s sebou přináší nové technologie, zásadní transformaci vlastnických vztahů a pronikavou změnu pracovních podmínek. Objevují se nové formy organizace výroby, rozvíjí se dělba práce a oblast komunikace jak ve sdělování, tak v dopravě (Keller 2004: 16).

Ucelenější teorií o počátku urbanizace je však dle Musila vliv sedmi faktorů, mezi které patří nejen průmyslová revoluce, ale také revoluce zemědělská a demografická, dále pak pokrok v organizaci průmyslu a obchodu, zlepšení dopravy, vývoj zdravotního inženýrství a nakonec kulturní a psychologická přitažlivost měst. Jak už bylo ale řečeno, lidé se stěhují do měst především za prací, tudíž je zde rozhodující úroveň zemědělské výroby, která umožňuje, aby se podstatná část obyvatelstva nezabývala výrobou potravin (Musil 1967).

1.1.3.1.1 Vývoj urbanizace

První města předindustriálního období vznikají dle Šindlera (1999: 11) při tzv. třetí velké společenské dělbě práce, při které došlo k oddělení směny od řemesel a k soustředění obchodu a řemesel do určitých bodů - sídel. Město se tak postupně stává vojenským, politickým a náboženským centrem, které obývají privilegované třídy, obchodníci, řemeslníci a kněží. Mezi nejstarší města patří například Jericho, Babylón, Memfis, Théby, Trója a další. Například na našem území vznikají zárodky měst v devátém století v období Velkomoravské říše. Tato města však brzy zanikají a celá řada nových měst až v 12. - 15. století. Ze středověkých měst se postupně stávala moderní města, jak je známe dnes, a to díky již zmíněné průmyslové revoluci v 18. - 19. století.

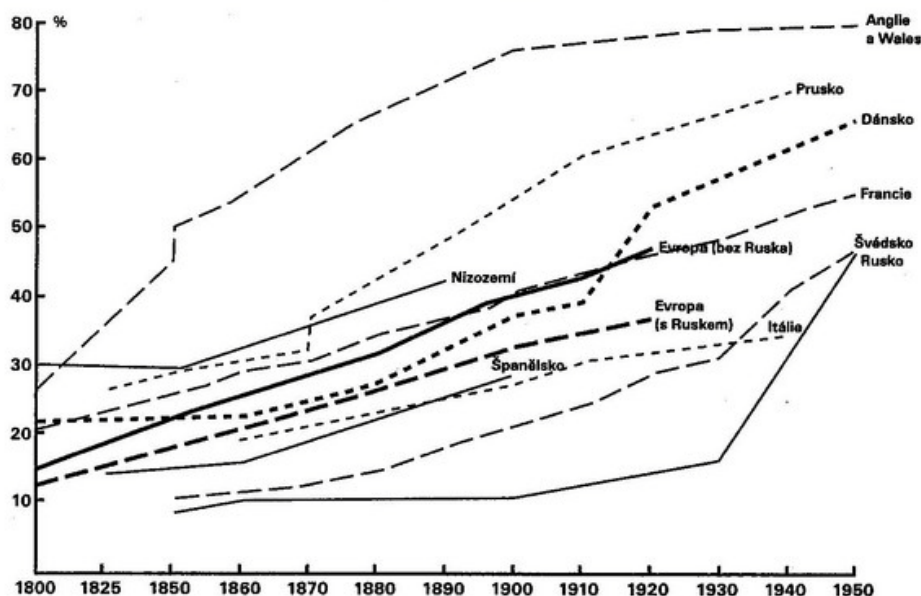
1.1.3.1.1.1 Moderní město

Urbanizační procesy vedou ke vzniku moderního města, jehož charakteristickými znaky jsou heterogenita obyvatelstva, institucí a chování lidí, zvýšená hustota obyvatelstva, dopravní a sociální přetížení center a míra společenské dělby práce (Musil 1996)

Moderní město je společensko-kulturním vzorcem lidské existence, stalo se předmětem sociologické reflexe a sociálním fenoménem, který zahrnuje celou řadu dalších fenoménů. My se nyní budeme podrobněji zabývat tím, jak tyto dílčí jevy reflektovali nejvýznamnější sociologové zabývající se problematikou města.

Pro názornou ukázkou rapidního růstu podílu městského obyvatelstva je zde k dispozici graf, který procentuálně znázorňuje, jak se ve vybraných evropských zemích v průběhu 150 let zvýšil počet lidí žijících ve městech.

Graf č. 1: Graf růstu podílu městského obyvatelstva ve vybraných evropských zemích od roku 1800 do roku 1950 (Musil 2002: 29)

2 Moderní urbanizace očima sociologů

V této části se budeme zabývat hlavními představiteli zabývajícími se vztahy města a modernity, kterými jsou Georg Simmel, Walter Benjamin, autoři Chicagské školy, z nich pak především Luis Wirth, dále španělský badatel Manuel Castells a soudobý americký autor Richard Sennett.

Řazení autorů je chronologického charakteru, nikoliv na základě jejich důležitosti či významu. Uvedení autoři byli do analýzy zařazeni proto, že jsou považováni za nejvýznamnější badatelské osobnosti v dané oblasti (Jayapalan: 2002). Jejich výčet pak nebyl rozšířen především z důvodu rozsahu této práce.

2.1 Georg Simmel

První autor, o kterém se v této práci dozvíme více, je Georg Simmel, kterého bychom mohli označit za sociologického klasika. Ve svém životě se věnoval mnoha tématům, mezi nimiž je nejznámější především formální sociologie. Byl diagnostikem moderní doby a dle některých autorů měly jeho úvahy nadčasový charakter a ovlivnily další autory jako například chicagskou školu (Harrington 2006: 126, Keller 2004: 327).

Simmel se narodil 1. března roku 1858 v centrální části Berlína. V této době byla dle Kellera urbanizace německé společnosti již v plném proudu. V poslední třetině 19. století nastupuje proces prudké industrializace, centralizuje se bankovní systém, rozvíjí se obchod a města se tak nenávratně zalidňují. V roce 1895, kdy Georgu Simmelovi bylo 37 let, ve městech již bydlely celé čtyři pětiny obyvatelstva a Berlín, ve kterém Simmel žil, dohání náskok západních metropolí. Keller píše o Simmelovi jako o člověku bez pevného rodinného zázemí, díky kterému trpěl v mládí pocitem marginality a nejistoty. Možná právě proto jeho první větší práce pojednává o cizinci žijícím uprostřed velkoměsta ve společenské izolaci (Keller 2004).

Jako jeden z prvních sociologů si podle Kubátové Simmel povšimnul, že zrychlený a uspěchaný život ve městě má vliv na osobnost městského člověka (Kubátová 2010: 17). Sám Simmel hned v úvodu své eseje s názvem *Die Grossstädte und das Geistesleben* píše, že největší problém moderního života plyne z pokusu každého jedince udržet si svou autonomii navzdory tlaku mohutných sociálních sil, historického dědictví a objektivní kultury. Místem, kde se obojí ustavičně střetává a potýká, je velkoměsto (Simmel 2002: 11, Keller 2004: 348). Psychologickým základem, na němž je vystavena osobnost člověka, žijícího v moderním městě, je navýšení emocionálních prožitků, a to díky rychlým a neustálým změnám vnitřních a vnějších podnětů. Zatímco osobnost člověka žijícího ve městě má zesílenou rozumovou složku, osobnost člověka žijícího ve venkovském prostředí spěje podle Simmela k duchovnímu životu, orientuje se na pocity a s nimi souvisejícími emočními vztahy. Metropolitní typ osobnosti, který je typický pro velkoměsto, má pro individuum význam především takový, že pro něj vykonává ochrannou funkci, která brání narušení Já, jež mu hrozí díky nestabilnímu vnějšímu prostředí (Simmel 2002: 11-12). Simmel se tedy dle Kubátové (2010: 171) zaměřuje na specifický typ velkoměstské individuality.

Pro Simmela bylo velkoměsto vždy centrem hospodářského života, zvláště pak peněžní směny, protože mnohostrannost a koncentrace obchodní činnosti umožnila směnnému prostředku nabýt významu, jakého by se mu na venkově nedostalo (Simmel 2002: 12). Kubátová se zmiňuje, že právě peněžní ekonomika je dle Simmela projevem rozumnosti. Emocionální vztahy mezi lidmi jsou založeny na individualitě jednotlivců, rozumové vztahy však s lidmi kalkulují jako s čísly. Samotná organizace velkoměsta se neobejde bez přesnosti, vypočitatelnosti a exaktnosti, což jsou předpoklady širokého uplatnění účelové racionality. Zde se projevuje Simmelova typická ambivalentnost, kdy podle Kubátové právě tyto prvky ovlivňují velkoměstského člověka dvojitým způsobem. Za prvé, v něm potlačují iracionalitu, instinktivnost a individualitu, a tak přispívají k vytvoření neosobnosti jedince (Kubátová 2010: 17). Zároveň ale

produkují u něj vlastnost, kterou Simmel nazývá jako *blazeovaný postoj*, což je dle Kellera vysoce subjektivní záležitostí (Keller 2004: 348). Simmel uvádí, že podstatou blazeovaného postoje je lhostejnost k rozdílům mezi věcmi v tom smyslu, že význam a hodnota diference jsou pro jedince bezvýznamné (Simmel 2002: 14). Žádná z věcí není hodna toho, aby ji jedinec upřednostnil před jinou. Byla setřena specifická hodnota věcí a to vše díky penězům, které se staly obecným jmenovatelem významu (Kubátová 2010 :171).

Simmel (2002: 15) se také zabývá sociálními vztahy a píše, že duševní postoj obyvatel k druhým lidem může být nazýván jako rezervovaný. Nejde však jen o lhostejnost k druhým lidem, ale mnohem častěji jde dokonce i o nepatrný odpor či znechucení, které se v okamžiku může změnit v otevřený konflikt. Podle Kellera (2004: 348) jde o funkční postoj, který slouží jako ochrana proti naprosté psychické vyčerpanosti, která by pramenila z neustálého reagování na přemíru podnětů. Umožňuje tak jedinci uchovat si určitou osobní svobodu a distanci. To, co však vypadá jako naprosté odloučení lidí jeden od druhého, je ve skutečnosti jen zvláštní formou socializace.

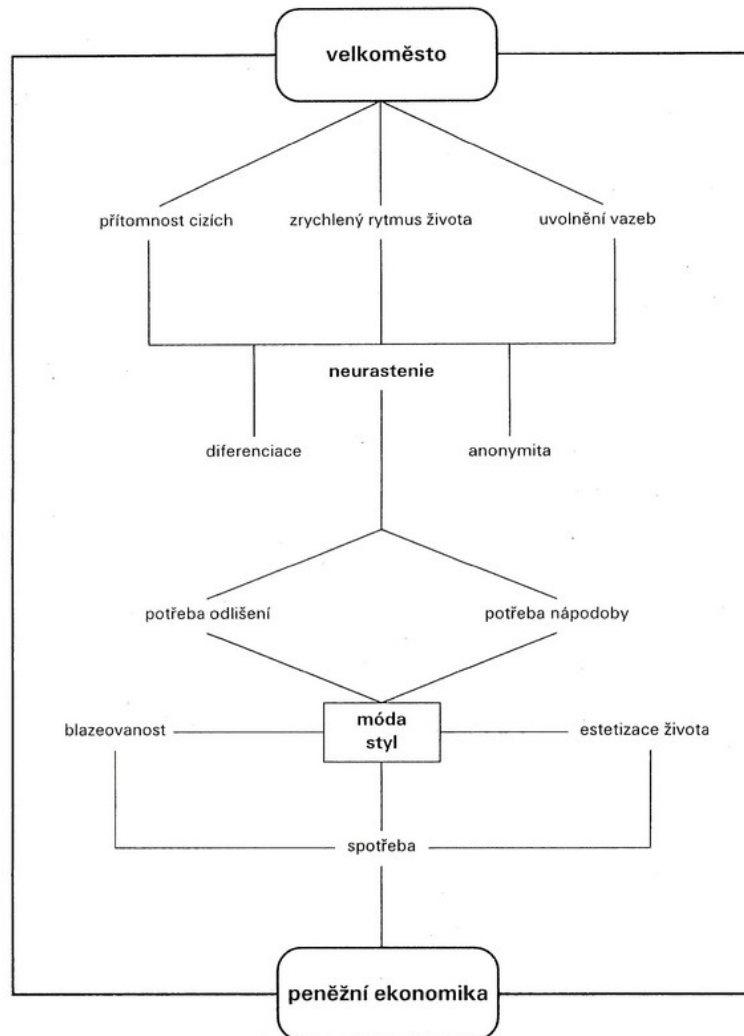
Simmel (2002: 17) se dále zmiňuje, že velkoměsta jsou sídly nejvyspělejší dělby práce. Lidé už nebojují s přírodou o přežití a obživu. Tento konflikt se transformoval do podoby boje mezi lidmi. Obchodníci bojují o zákazníka, který jim přinese zisk. S tím také souvisí nutnost specializace. Keller (2004: 349) dodává, že právě specializací se člověk snaží stát nejnepostradatelnějším a co nejméně nahraditelným, což bezpochyby podporuje individualizaci psychických rysů obyvatel města.

Život ve velkoměstě vede k vyhraněné *individualizaci* a dle Simmela je to tím, že právě ve velkoměstech se nejvíce projevuje rozpor mezi „objektivním duchem“, tedy objektivní kulturou, a duchem „subjektivním“, tedy mírou osvojení kultur jednotlivci (Keller 2004: 349).

Jak jsme se již dočetli, Simmel je považován za diagnostika moderní doby. Jak zde uvidíme, Petrusek (2006: 169-171) sestavil model Simmelova obrazu modernity, ve kterém hlavní roli hraje především pro nás důležité

velkoměsto a také peněžní ekonomika. Petrusek čerpá z Frisbyho, který konstatoval, že Simmelův pohled na soudobou společnost prostřednictvím analýzy mentality velkoměstského člověka.

Obr. č. 1 Simmelův obraz modernity (Petrusek 2006: 171)

V Simmelově pojetí velkoměsta v kontextu modernity nalzáme zobrazení jak kulturní tak společensko-ekonomické dimenze, nicméně politická dimenze modernity v jeho rozborech absentuje. V případě kulturní dimenze se autor podrobně soustředí na racionálně myslící subjekt a rovněž věnuje určitou pozornost využívání empirických poznatků při regulaci společnosti. Co se týče společensko-ekonomické dimenze modernity,

Simmel ve svých analýzách dominantně upřednostňuje vznik moderního tržního systému, spoléhajícího se na peněžní směnu a rozvoj obchodu.

2.2 Walter Benjamin

Walter Benjamin, jeden z členů frankfurtské školy, se narodil v roce 1892 do měšťanské rodiny berlínského bankéře. Je pokládán za největší německého literárního kritika meziválečného období. V roce 1933 musel Benjamin židovského původu utéct z nacistického Německa do Paříže. Ve francouzské metropoli se pak až do své smrti věnoval přípravě své významné práce s názvem *Pařížské pasáže*, v němž se pokusil vyložit nástup modernity v průběhu devatenáctého století právě skrze rozbor problematiky vzniku a rozvoje moderního města (Střítecký 1979: 409-414).

Dle Stříteckého (2006: 39) byly pro Benjamina symbolem moderního města především pasáže. Benjamin (1979: 67) se jim podrobněji věnoval ve své skice *Paříž, hlavní město devatenáctého století*⁵. Zde se zabývá předpoklady vzniku prvních pařížských pasáží, jež se staly novým centrem velkoměstského života – místem setkávání, manifestace sociálního statusu, spotřebního chování a trávení volného času. Za první podmínku pro jejich vznik a příznivý vývoj autor považuje obchodování s textilem. Vidí tudíž blízké spojení mezi ekonomickou změnou a novou formou městského života. Druhou podmínkou vzniku pasáží jsou technologické předpoklady v podobě užívání železných konstrukcí, v nichž empiricky spatřoval obrození stavitelského umění v antickém duchu. S trochou nadsázky tak lze říci, že tyto pasáže představovaly město nebo dokonce samotný svět v malém.

Podle Blahutkové (2006: 35) a Stříteckého (2006: 39) Benjamin na základě citací z literárních děl konce devatenáctého století utváří obraz městského života nadcházející průmyslové epochy, a tak více než samo velkoměsto jej zajímají změny v životním způsobu života lidí, ke kterým

⁵ Jedná se o náčrt díla *Pařížské pasáže*.

dochází pod tlakem prostředí. Struktura vnímání moderního člověka je tak silně ovlivněna životem v tomto prostředí.

Benjamin dle Wolff (2002: 92-87) se také zabývá rozborem díla pařížského básníka poloviny 19. století Charlese Baudelaira, jemuž věnuje hned několik esejů. Ty se věnují postavě, ideálnímu typu, tehdejšího městského člověka, jímž je podle Benjaminovy interpretace Baudelairových textů *flanér* – městský tulák. Ten je dle Benjamin (1979: 74) odcizeným člověkem, jehož způsob života si s sebou nese kus slavnostního lesku na rozdíl od nadcházejícího bezútěšného životního stylu velkoměstského člověka. Flanér stojí i na prahu velkoměsta, i na prahu měšťanské třídy, avšak nikde není doma. Hledá si útulek a ochranu v davu. Flanér vidí město jako *fantasmagorii*, v jednu chvíli jej považuje za krajinu, v zápětí za obytný pokoj. Podle Wolff (2002: 97) jsou flanérovým pravým domovem ulice a výše popisované pasáže. Takto pojímaný člověk je „*botanikem asfaltu*“. Je to moderní hrdina, který se chce svobodně pohybovat po městě, pozorovat a být pozorován, ale nikdy si s nikým nezadat. Benjamin (2006: 38) dále uvádí, že *flanér* potřebuje prostor a nechce se vzdávat soukromí. Bezciálně si chodí jako osobnost a protestuje tak proti dělbě práce, jež z lidí dělá specialisty.

Benjamin (2006: 35) se ovšem nevěnuje jen Baudelairovi, ale rozebírá také dílo Edgara Allana Poea *Muž davu*. Tímto *l'homme des foules* je již zmíněný *flanér*. Dle Benjamin byl pro Poea *flanér* především ten, kdo špatně snáší vlastní společnost a proto hledá dav. Flanér prodlévá s městem ve svitu plynových lamp a jeho *fantasmagorie* se shromažďuje v ulicích, které připomínají interiér⁶. Dle Wolff (2002: 97) má *flanér* také v literatuře spřízněnou postavu a tím je *cizinec*, který je pro Simmela (2006: 26) putujícím člověkem, který dnes přišel, ale zítra zůstane. Je to člověk, který sice nepokračoval ve své cestě, ale zároveň nepotlačil v sobě onu volnost v přicházení a odcházení. *Cizinec* je připoután k určitému místu, ale jeho postavení je určováno tím, že k tomuto místu od začátku nepatří.

⁶ Plynové osvětlení bylo nejprve zavedeno právě v pasážích (Benjamin 2006: 36).

Benjamin (2006:36-38) se dále zmiňuje, že za vlády Napoleona III., jehož vláda začala v roce 1852, se díky plynovému osvětlení staly ulice bezpečnějšími, a tak se dav i v noci cítil v ulicích jako doma. Z velkoměsta tak zmizelo hvězdné nebe a začala doba nočního života. Postupem času se však začala vytrácet i flanérie. Pro flanéra byla klasickou formou interiéru pasáž a jeho úpadkovou formou se stal obchodní dům. Jestliže se mu ulice v počátcích měnila v interiér, tak později se mu interiér proměnil v ulici a on bloudí labyrintem zboží jako předtím labyrintem města. Benjamin uvádí citaci Rattiera, který píše, že z flanéra, jehož bývalo vidět na chodnicích a před výlohami, z tohoto nicotného, bezvýznamného a věčně okounějího typu se stal nakonec zemědělec, vinař či majitel cukrovarů. A tak flanéri postupně opouštěli velkoměsto a stali se minulostí.

Benjamin, soustředící se na rozbor fenoménu vzniku sociálních projevů flanérství, analyzuje město především s akcentem k tomuto fenoménu. Popisuje předpoklady jeho vzniku a rozšíření, stejně jako příčiny jeho úpadku. V kontextu našich úvah o vztahu města a dimenzí modernity můžeme shledat, že se autor zaměřuje pouze na tematiku obchodu, jelikož právě obchodní pasáže jsou pro něj znakem moderního města. Domníváme se, že za tento stav může jeho striktní soustředění se na jeden z projevů života v tehdejších velkoměstech.

2.3 Chicagská škola

Jsou dvacátá léta dvacátého století, nacházíme se na půdě chicagské univerzity, ve Spojených státech již převládá městský způsob života a panuje zde rozvinutá průmyslová éra. Myšlenkovému směru, který se zde v Chicagu formuje, se říká chicagská škola. K ní patří nejen sociologie města a sociální ekologie, ale také například symbolický interakcionismus (Petrušek 2000: 58, Cuin 2004: 155).

Chicagská škola se dle Kellera (1997: 50) jako první pokusila aplikovat znalosti z chování přírodních organismů na dění v lidské společnosti. Předmětem jejich zájmu se stalo velkoměsto a jeho explozivní

růst spolu se sociálními procesy, které jej provázejí. Členové chicagské školy se nesnažili o nic jiného než o legitimizaci urbánní exploze pomocí nejobecnějších zákonů přírody. Základem tohoto přístupu je dle Musila (1967: 133-134) Darwinova teorie o dynamické rovnováze mezi prostředím a organismy v něm žijících. Chicagská škola se věnuje ekologii města, což je dle Musila nejrozvinutější odvětví tzv. human ecology (ekologie člověka), kterou lze tedy obecně vysvětlit jako vědu zabývající se nejen vztahy mezi člověkem a jeho prostředím, ale také vztahy mezi lidmi a skupinami lidí navzájem.

Město je pro chicagské sociology jakousi sociální laboratoří, ve které mohou analyzovat sociální změnu, zkoumat sociální život a projevy lidské přirozenosti (Cuin 2004: 158-159). Park považuje také město za více než jen seskupení lidí a sociálních zařízení – ulic, budov či osvětlení. Je to pro něj více než jen pouhý soubor institucí a správních zařízení. Město je spíše *stavem mysli*, seskupením tradic a zvyků, organizovaných názorů a mínění, které se vážou k těmto zvykům a jsou předávány pomocí tradic. Město není jen fyzickým mechanismem a umělou strukturou, ale je součástí životních procesů lidí, kteří si jej sami tvoří (Park 1967: 1).

Giddens (1999: 449) uvádí, že v přírodě jsou organismy rozloženy systematicky tak, aby bylo dosaženo rovnováhy mezi jednotlivými druhy. Stejně tak chápe rozložení velkých města a jejich rozdělení do různých typů chicagská škola. Města totiž rovněž reagují na příznivé podmínky okolního prostředí a na základě těchto podmínek případně rostou, nebo se smršťují. Z tohoto důvodu se také mnohá moderní velkoměsta rozkládají podél řek či v úrodných nížinách.

R. E. Park a E. W. Burgess, zakladatelé a hlavní představitelé chicagské školy, přejímají ⁷ dle Kellera (1997: 51) termín „community“ (komunita), který nese dvojí význam. Na jedné straně se jedná o konkrétní sídelní útvar, který může být podroben empirickému zkoumání, a na straně

⁷ Termín „community“ se objevil v dílech ekologů E. Warminga, F. E. Clementse a C. C. Adamse (Keller 1997: 51).

druhé jde o proces adaptace na přírodní prostředí, v němž hlavní roli hraje konkurenční soupeření.

V každém společenství se projevují čtyři ekologické procesy. Jsou jimi konkurence, konflikt, akomodace a asimilace (Keller 1997: 53, Park 1926: 506). Nejzákladnější a nejuniverzálnější z nich je konkurence⁸ neboli soutěžení, u kterého se Park (1926: 504) odkazuje na biology, kteří definovali konkurenci jako „boj o existenci“. Tento boj považuje Park dle Musila (1967: 134) za určující prvek jak prostorového rozdělení obyvatelstva, tak i na základě profesní specializace, jehož výsledkem je dělba práce a z ní pramenící ekonomický závislost. Dle Kellera (1997: 53) však v lidské společnosti soutěžení nevystupuje v tak extrémní podobě jako v přírodě, ale projevuje se zde v podobě tak zvané kompetitivní kooperace. V rámci ní lidé sledují svůj profit tak, že skrze výměnu služeb přispívají k uspokojování potřeb druhých a k obecnému blahu (Keller 1997: 53, Park 1926: 507). Musil (1967: 135) dále zmiňuje dvě úrovně soutěživé spolupráce, a to biotickou a kulturní. Na první úrovni se lidé navzájem přizpůsobují na základě vzájemných výhod a na druhé úrovni lidé vytvářejí předpoklady pro vzájemnou koordinaci a organizaci. To proto, že si uvědomují, že extrémní formy boje jsou pro všechny nevýhodné.

Druhým ekologickým procesem je konflikt. Park (1926: 574) uvádí, že stejně jako soutěžení je konflikt považován za typ interakce a boje. Rozdíl mezi konkurencí a konfliktem spočívá v tom, že konflikt je uvědomovaný a probouzí v jedinci silné emoční prožitky. Z konkurence se stává konflikt v okamžiku označení druhého jedince za nepřítele. Můžeme také říct, že zatímco konkurence je typický pro soupeření v rámci ekonomického systému, konflikt jako takový je spojen se statkovou mobilitou a postavením individua v rámci sociální stratifikace. Podle Parka patří mezi nejčastější formy konfliktních situací, s nimiž se setkáváme

⁸ Dle Kellera (1997: 52) Park s Burgessem se odkazují na A. Smithe (*1723) a další ekonomy, kteří odhalili význam boje o přežití pro celý proces evoluce ještě před samotným Darwinem (*1809).

v moderních městech, soudní spory či různé druhy svárů a rozkolů na lokální úrovni.

Chicagská škola rovněž reagovala na migrační procesy a s nimi souvisejícím nárůstem heterogenity americké společnosti. Právě prostřednictvím procesu akomodace vysvětlují autoři tohoto badatelského přístupu změny v chování, které však nejsou zprostředkovány biologicky, nýbrž kulturně. To znamená pomocí změny norem a hodnot. V tomto ohledu se především jedná o začlenění do nového prostředí v rámci téže země (Keller 1997: 54). A v našem případě dodejme, že i v rámci určitého města. Jandourek (2001: 17) pak o akomodaci píše jako o pasivní formě přizpůsobení se místním sociálním poměrům.

Posledním ze zmíněných procesů je asimilace, která je chápána jako aktivní osvojování hodnot, norem a postojů nového kulturního prostředí a zapojování do kulturního života. Právě tento proces však usnadňuje migrujícím přechod do nových kulturních podmínek v zemi jiné a přizpůsobení se městským podmínkám (Keller 1997: 54).

Další důležitou součástí teorie chicagské školy je uspořádání velkoměst a jeho částí. E. W. Burgess napsal v roce 1925 studii s názvem „*The Growth of the City: An Introduction to a Research Project*“, ve které se zabývá (fyzickou) expanzí města, expanzí jako procesem a také teorií růstu města (Burgess 2008: 71-78, Musil 1967: 173). Typický proces expanze města může být dle Burgesse ilustrován pomocí řady soustředných zón, jelikož město se rozšiřuje ze své centrální obchodní čtvrti (I. zóna), která je dle Musila (1967: 174) osídlena malým počtem obyvatel. II. zóna je tzv. přechodná zóna, ve které bydlí obyvatelé s nižšími příjmy a první generace přistěhovalců do města. Do této zóny zasahuje také lehký průmysl a obchod. Ve III. zóně bydlí dělníci pracující v průmyslu, který je umístěn uprostřed města. Předposlední zónu obývají zaměstnanci patřící ke střední třídě a příslušníci horních tříd. Poslední, V. zónou, jsou předměstí a satelity, které obývají pracující vnitřního města. V jednotlivých částech města probíhají podle Kellera dva důležité procesy invaze a sukcese, díky kterým dochází k úplné obměně typu obyvatelstva.

Chicagská škola se také dle Kellera (1997: 55) věnuje pokroku společnosti, který je definován jako každá změna či adaptace vůči existujícímu prostředí, který usnadňuje v daném prostředí život osoby, skupiny, instituce či jiné organizované formy života. Park s Burgessem vycházejí z myšlenky vývoje lidské společnosti jako neustále se zvyšujícího rozsahu kontroly nad přírodou a sebou samým. Můžeme tedy mluvit o nahrazování přírodního řádu morálním.

V teorii urbanizace autorů chicagské školy převažuje především důraz na kulturní dimenzi modernity. Také zde nalezneme silný vliv přírodních věd a empirie. Pozornost je věnována také prvkům politické dimenze, zvláště pak pokroku jedince a společnosti, který patří mezi hlavní myšlenky osvícenství. Samotný Burgess se však také zaměřuje na vliv industrializace a rozvoje obchodu na podobu města, tudíž žádná z dimenzí modernity není v tomto případě opomenuta.

2.3.1 Luis Wirth

K představitelům chicagské školy patří také Luis Wirth, který se však nevěnuje vnitřní diferenciaci měst, ale urbanismu jako formě sociální existence a obohacuje tak myšlenky human ecology o sociální a kulturní rozměr konceptu městského způsobu života (Giddens 1999: 450, Lupač a Sládek 2007: 182).

Wirth (1938: 1) ve své práci s názvem „Urbanismus jako způsob života“, která vyšla v roce 1938, považuje urbanizaci za jednu z nejvíce impozantních skutečností moderní doby. Podle něj právě aktuálnost a rychlost urbanizace ve Spojených státech jsou vysvětlením pro problémy, které se objevují ve městech, a pro nedostatek povědomí o nich. Důsledkem tohoto přesunu obyvatelstva z venkova do měst, který proběhl v industrializovaných zemích jako Spojené státy či Japonsko jen v rozpětí jedné generace, jsou hluboké změny v každé části společenského života, v lidské přirozenosti a sociálním řádu. Lidé jsou však dle Wirtha stále

ovlivňování předešlým dominantním způsobem života, který vládł na vesnicích, a tak nemůžeme očekávat, že městský a venkovský typ osobnosti bude zcela odlišný.

Stupeň urbanizace nemůžeme být však dle Wirtha (1938: 1-9) měřen procentem obyvatelstva, které žije ve městech. Město totiž není jen místem, kde lidé bydlí a pracují, ale je iniciačním a řídícím střediskem ekonomického, politického a kulturního života a propojuje nejrůznější oblasti, činnosti a lidi v jeden celek. Wirth se také zmiňuje o problému sociologické definice města. Navzdory tomu, že urbanismus dominuje moderní době, sociologie stále postrádá adekvátní vymezení města, které by vystihovalo situaci, v níž přesto, že je město centrem urbánním procesů, městský způsob života jako takový v něm nemusí být zastoupen. Chování lidí může stále odpovídat životu na vesnici, přestože má již velkoměstské kulisy. Proto také autor zavádí definici města, podle níž se jedná o relativně velké, husté a trvalé seskupení sociálně heterogenních jednotlivců. A za základní problém sociologie města považuje objevit formy sociálního jednání a organizace, které jsou typické právě pro takto definované město.

Důsledkem vysokého počtu obyvatel ve městě je dle Wirtha (1938: 12-13) segmentalizace mezilidských vztahů a rozpolcená, schizoidní městská osobnost. Kontakty ve městě jsou neosobní, povrchní a přechodné. Wirth zde otevřeně navazuje na Simmela a zmiňuje se, že rezervovanost, lhostejnost a blazeovaný postoj jsou obranným mechanismem proti očekávání a nárokům druhých. Wirth také poukazuje na to, že lidé ve velkoměstech racionalizují své vztahy a každá jejich činnost je orientována na dosažení individuálních cílů. Na jedné straně jedinec získává určitou míru emancipace a osvobození od osobní a emocionální kontroly primárních skupin, na druhé straně však ztrácí schopnost spontánního sebevyjádření, morálku a smysl participace, který můžeme najít v integrované společnosti.

Dle Wirtha (1938: 14), tak jak Darwin poukázal na závislost fauny na přírodní zdroje, zvýšení počtu obyvatelstva na konstantním území vede ke zvýšení *hustoty* obyvatelstva a spolu s ní též k prohloubení dělby práce a specializace jednotlivců. Wirtha, vycházející ze Simmela, pak dále

podotýká, že lidé jsou si ve velkoměstě sice fyzicky velmi blízko, ale jejich sociální kontakt je nakonec velmi nízký – odměřený. Jiný aspekt, jemuž Wirth (1938: 14-15) věnuje pozornost, je stále vystavení kontrastům mezi ambivalentními sociálními jevy: například mezi bohatstvím a chudobou či řádem a chaosem. Na denním pořádku je zde boj o prostor, objevuje se také tendence oddělit místo pracovního výkonu od místa bydliště, a to je diferencováno na základě etnické příslušnosti, rasy, sociálního statusu, zvyků či preferencí. Každá část města tak získává svou specializovanou funkci a město se stává jakousi mozaikou sociálních světů, mezi kterými však existuje plynulý přechod, díky němuž se lidé naučili být tolerantní k rozdílům, což je pro Wirtha předpokladem pro racionalizaci vedoucí k sekularizaci života.

Sociální interakce mezi velkým počtem heterogenním jedinců ve velkoměstech má dle Wirtha (1938: 1-18) za důsledek narušení rigidity sociální struktury. Zvýšená mobilita jedinců pak způsobuje, že jedinec vystaven měnícímu se postavení v mnoha diferencovaných sociálních skupinách a inklinuje tak k tomu, že nestabilita a nejistota se pro něj stávají normou. Wirth se také zmiňuje, že s heterogenitou souvisí proces depersonalizace. Tato nivelizační tendence se stává podstatou městské ekonomiky, ve které vzestup výroby umožnil masovou produkci pro neosobní trh. Individuální identita jedince je tak nahrazena sociální identitou, jež je složena z přináležení k určité sociální skupině, spolku, instituci či organizaci. Jednotlivec se tak stává významným jen potud, pokud je členem nějaké výše jmenované skupiny.

Wirth (1938: 18-21) se také věnuje tématu sociologického výzkumu jevů, které souvisejí s urbanismem a tvrdí, že pomocí třech proměnných, kterými jsou počet, hustota obyvatelstva a heterogenita, je možné vysvětlit vlastnosti městského života tak, aby se zohlednily rozdíly mezi městy různých velikostí a typů. Na urbanismus jako způsob života lze empiricky nahlížet ze tří vzájemně propojených hledisek: za prvé, jako na fyzickou strukturu zahrnující populační základnu, technologii a ekologický řád. Vzhledem k fyzické struktuře města a k ekologickým procesům, které

v něm probíhají, lze tak dle Wirtha dospět k poměrně přesným, obecně kvantitativním výsledkům, a to na základě objektivních ukazatelů, jako je hustota obyvatelstva, jejich počet, věková kohorta, úmrtnost či etnická příslušnost. Wirth tak uvádí vysvětlení dominance měst vůči svému okolí, a sice na základě jeho funkčních charakteristik, které souvisí právě s hustotou a počtem obyvatel. Za druhé, můžeme pohlížet na urbanismus jako na formu sociální organizace, zahrnující charakteristickou sociální strukturu, řadu sociálních institucí a typická schémata sociálních vztahů. Za třetí, je urbanismem soubor postojů, představ a osobností, které vystupují v typických formách kolektivního chování a pod charakteristickými mechanismy sociální kontroly.

Ve Wirthově pojetí důsledků urbanizačních procesů nalezneme především zobrazení kulturní dimenze s důrazem na racionálně myslící subjekt. Autor také ve své teorii využívá empirie a jako jediný se věnuje problematice sekularizace ve velkoměstech, kterou jiní autoři opomíjejí. Wirth se také lehce dotýká společensko-ekonomické dimenze modernity a to ve svých úvahách o vlivu vzniku kapitalismu na podobu života ve velkoměstech.

2.4 Manuel Castells

Manuelem Castellsem je nepříliš známým, avšak ve světovém měřítku vlivným autorem, který se narodil 9. 2. 1942 ve Španělsku. Studoval práva a ekonomii v Barceloně a poté sociologii v Paříži (Lupač a Sládek 2007: 178). Musil (2003: 143) o Castellsovi píše jako o jednom z nejvlivnějších francouzských marxistů té doby.

Sociologii města se Castells začal věnovat díky *Alainu Tourainovi*⁹, který mu nabídl spolupráci na výzkumu pařížského regionu. Castells tento výzkum teoreticky rozpracoval v knize *La Question Urbaine* (1972) a stál

⁹ Alain Tourain je francouzský sociolog a sociální psycholog, který se zabýval sociologií politiky a politickou sociologií (Jandourek 2001: 259).

tedy u vzniku nové urbánní sociologie (Lupač, Sládek 2007: 179). Mezi urbánními sociology je například více znám než Lefebvre¹⁰, a to díky tomu, že své názory formuloval ve větší míře v přímé konfrontaci s hlavním proudem urbánní sociologie, a také proto, že publikoval řadu empirických výzkumů (Musil 2003: 143). V roce 1979 Castells přijal místo profesora sociologie města na univerzitě v Berkley. Dvanáct let se také věnoval výzkumům San Francisca, jejichž výsledky shrnul do knihy *The City and The Grassroots* (Lupač, Sládek 2007: 179).

Abychom se mohli podrobněji věnovat Castellsovu pohledu na moderní město, je nutné si pro začátek připomenout rozdíl mezi tradičním vnímáním moderního města z pohledu sociologie a východisky nové urbánní sociologie.

Podle Lupače a Sládka (2007: 181-183) představuje tradiční pohled na sociologii města chicagská škola s jejím přístupem k human ecology v mnohém inspirovaný například již zmíněných Georgem Simmelem. Myšlenky chicagské školy obohatil o sociální a kulturní rozměr koncept městského způsobu života Luis Wirth, o kterém jsme se již dočetli v kapitole 2.3.1. Wirthova teorie byla velmi kritizována a jedním z kritiků byli francouzští nemomarxisté v čele s Lefebvrem, podle kterých není město a prostor výtvořem tzv. přirozených procesů, ale produktem kapitalistického výrobního způsobu. Nová urbánní sociologie, jejímž nejznámějším a stále činným představitelem je Manuel Castells, je tedy v opozici proti „přírodnímu“ pojetí městského prostoru. Castells dle Giddense (1999: 454) tvrdí, že uspořádání a architektura měst a jejich okolí odrážejí zápasy a střety mezi jednotlivými skupinami ve společnosti a považuje tak strukturu města za symbolické a prostorové vyjádření celospolečenských procesů. Ve městech se tak projevuje například korporátní kapitalismus, který je orientovaný na zisk. Východiskem Castellsovy teorie města je tak dle Musila (2003: 144) pojetí města jako místa, ve kterém se odehrávají sociální

¹⁰Henri Lefebvre byl dle Gottdienera velmi významným marxisticky zaměřeným sociologem a filosofem dnešní doby (Gottdiener 1993:129).

kontradikce, sociální boje a také je místem sociálních hnutí, které vyjadřují zájmy různých sociálních tříd a skupin.

Pro Castellsovu teorii města je důležité se také ve zkratce zmínit o jeho přínosu, kterým je rozšíření marxistického pojetí výrobního způsobu o koncept způsobu rozvoje (Lupač a Sládek 2007: 184). Podle Castellse (1989: 9-10) pravidla pro rozdělování nadbytku určují výrobní způsob a ten rozděluje společnost na třídy. Castells rozlišuje výrobní způsob na kapitalistický a státní. Existuje však také způsob rozvoje, který ovlivňuje množství nadbytku, jež je určováno produktivitou výrobního procesu. Jedná se o technologické zabezpečení procesu výroby. Rozlišujeme agrární, industriální a informační způsob rozvoje. Pro sociologii města je dle Lupače a Sládka (2007: 185) důležitý moment oddělení výrobního způsobu a způsobu rozvoje. Agrární či informační společnost nemusí být nutně kapitalistická. A právě interakce mezi výrobním způsobem a způsobem rozvoje je motorem historické změny a činitelem nových prostorových forem. Castells tedy považoval dle Musila (2003: 143) město a jeho vnitřní uspořádání za produkt nepsorových výrobních vztahů. Město tedy není odděleným sociálním fenoménem a ve vysoce urbanizovaných společnostech lze jen obtížně oddělit sociologii města od obecné sociologie.

Lupač a Sládek (2007: 186-188) se zmiňují o dalším Castellsově přínosu sociologii města, kterým je pojem „dependent urbanization“. Podle Castellse není urbanizace zemí třetího světa replikou západního modelu a dodává, že i když nerozvinuté země dosáhnou stejného procenta populace, která žije ve městech, nemusí dosáhnout stejné úrovně industrializace. Zkoumá tedy vztah mezi industrializací a urbanizací závislé země. A zároveň mezi urbanizací a růstem technologické modernizace v rámci jedné země. Urbanizace pak pro něj není nezávislou proměnnou, nýbrž je podřízena kapitalismu a nelze tedy z míry urbanizace nelze usuzovat na charakter společnosti.

V době, kdy se Castells začal věnovat sociologii města, hrál na evropské scéně důležitou roli silný sociální stát. Odtud také pramení další Castellsova myšlenka. A sice úloha státu v regulaci městského prostoru a

veřejných služeb. Zatímco marxistický mainstream v dané éře zdůrazňoval roli výroby, pro Castellsův výzkum města a jeho role ve společnosti se ukázala být jako mnohem důležitější problematika kolektivní spotřeby. Ta začala hrát v pozdně moderních městech prim a společně s tématem veřejné dopravy a školství se stala jádrem většiny moderních městských konfliktů. Organizace a užívání kolektivní spotřeby, včetně veřejných statků, však podle autora často ústila ve vznik ryze městských sociálních hnutí, která se snažila prosadit své požadavky. Stát pak do těchto konfliktů vstupoval jako prostředník a regulátor (Lupač a Sládek 2007: 191, Musil 2003: 144). Dle Lupače a Sládka jsou právě sociální hnutí pro Castellse středem zájmu, neboť chce propojit dříve oddělená témata: zkoumaní města a sociálních hnutí. Tvrdí totiž, že lidé usilují o změnu svého města právě prostřednictvím kolektivních akcí, jejichž nejčastější podobou jsou sociální hnutí.

V urbánní teorii Manuela Castellse hraje primární roli transformace kapitalismu, která je znakem společensko-ekonomické dimenze. V rámci ní klade také důraz na vliv industrializace. Dominantní je zde také politická dimenze, jelikož se autor zaměřuje nejen na problematiku sociálních hnutí, ale také na vliv státu. Castells ve svých studiích o urbanizaci také hojně čerpá ze svých empirických poznatků, tudíž ani kulturní dimenze u tohoto autora neabsentuje.

2.5 Richard Sennett

Richard Sennett je dle Dittrichové a Šubrta (2010: 174-177) jeden z nejvýznamnějších sociologů současnosti. Zabývá se především soudobou kapitalistickou společností, tím, jak tato společnost formuje člověka a jaké na něj klade požadavky. Sennettova sociologie je kritická, avšak neklade si jen kritické otázky, ale snaží se hledat možná východiska a alternativy. Ve světě však není znám pouze jako sociolog, ale také jako urbanista, což se projevuje v jeho dílech.

Sennett dle Dittrichové a Šubrta (2010: 179) pohlíží na město jako na exponované místo, v němž se setkávají lidé, kteří jsou si navzájem cizí. Kritizuje stav, do kterého se město a jeho podoba dostaly v průběhu společenského vývoje a klade si otázku, jak by mělo být město uspořádáno, aby vytvářelo důstojné podmínky pro lidský život a lidské soužití. Jako urbanista se tak i prakticky snaží ovlivnit podobu měst pomocí praktických rad, které směřuje architektům a odborníkům, kteří se věnují územnímu plánování.

Město jako společenský fenomén je dle Šuleřové (2006: 42) prostorem, ve kterém se odehrávají společenské procesy, je žitým prostorem setkávání a zkušeností a je také prostorem fyzickým, které se proměňuje a reaguje právě na společenské změny. Sennett tyto typy městského prostoru považuje za vzájemně spjaté a dle něj vytváří kreativní městský potenciál, jehož jádrem je mnohost forem, různorodost, urbanita, diverzita a hustá textura zkušeností. Města tak mohou hrát roli ve vytváření společenského smyslu lidství, mohou se stát prostorem pro artikulaci životních cílů a mohou tedy být místem, které nabízí úlevu z břemen subjektivního života.

Základem fungujícího města jsou dle Sennetta setkávání navzájem se neznajících lidí, heterogenita a diverzita. Ve městě dochází k prolínání mnoha tříd, kultur i lidí jako jednotlivců, kteří jsou navzájem odlišní. Vysoká koncentrace lidí, domů, obchodů a jejich pestrost a různorodost má stimulační funkci (Dittrichová a Šubrt 2010: 179, Šuleřová 2006: 45).

Dittrichová s Šubrtem (2010: 179-189) se zmiňují o Sennettově pojetí svobody, které město jeho obyvatelům nabízí. Člověk si může zcela svobodně vybírat a měnit svou identitu podle toho, co má ten den v plánu dělat a s kým se potkat. Město nevyžaduje koherentní identitu jedince, a tak se ani lidé nesoucí společenské stigma nemusí skrývat a mohou se cítit zcela svobodně a přirozeně.

Moderní město však má i své negativní aspekty, kterým se Sennett věnuje ve své knize *The Fall of the Public Man* (Pád veřejného člověka). Touto „veřejnou“ osobou 18. století a dob dřívějších byl dle Wolff (2002: 98-99) muž vysedávající v kavárnách, proměňující se po ulicích, který

bez zábran mohl oslovovat (a oslovoval) neznáme lidi na veřejných místech. Muž tak mohl utíkat do veřejného soukromí a skrývat se v něm. V dnešním městě však postupně dle Sennetta, jak píše Dittrichová s Šubrtem (2010: 180), veřejný život zaniká. Lidé utíkají do soukromí, orientují se sami na sebe a můžeme tak dokonce hovořit i narcismu. Akcentování vlastního Já vede nejen k destrukci veřejného života, ale nakonec i k rozkladu soukromé sféry, jelikož neustále zdůrazňování vlastního Já poškozuje mezilidské vztahy. Jedinec však utíká do své privátní sféry před zátěží sféry veřejné. To vede k úpadku kolektivních aktivit a společenského styku. Důsledkem je odpolitizovaná společnost, tzn., objevuje se zde společenská apatie a pasivita, bezostyšná nevázaná individuální sebeprezentace, spojená se zveřejňováním privátních záležitostí a intimních aspektů života. Sennett však právě město považuje za prostor, který by byl institucionálním rámcem pro civilizované jednání. Tímto pojmem je označovaná distancovanost a zdrženlivost, které jsou podle Sennetta součástí veřejného života. Civilizovanost je ale pouze tam, kde lidé nečiní vlastní Já zátěží pro druhé. Sennett tímto tedy kritizuje přebujelý individualismus.

Sennett dle Giddense (1999: 460) přichází s myšlenkou zachování či obnovení „humánních měst“, která by si zachovala lidskou dimenzi. V moderních městech najdeme velké, neosobní budovy, které brání lidem v komunikaci a nutí je k již zmíněnému obrácení se do sebe. Sennett však tvrdí, že města mohou poskytovat příležitost ke komunikaci a střetávání kultur a různých způsobů života. Je však nutné vytvářet ulice, které budou plné života a zároveň budou bezpečné. Sennett tak dle Dittrichové a Šubrtů hledá (2010:181) takové formy soužití, které umožní vytvářet společenství, které nebude odkázané na prostorovou blízkost a umožní kontakt mezi různými kulturami.

Sennett (2006) sám uvádí svůj koncept města jako otevřeného systému a popisuje jeho tři složky. První z nich je město jako porézní teritorium. Je důležité, aby se lidé mohli ve městě volně pohybovat a nebyli v městě uvězněni. Podle Sennetta i prosklené zdi moderních budov vytvářejí tzv. mrtvý prostor vně i uvnitř budovy. Lidé se do objektu mohou dostat

pouze jedním vchodem, ačkoliv vidí dovnitř budovy. Druhou složkou je nekompletní forma města a budov, která by měla podporovat tvořivost a neměla by bránit v přetváření podoby města dle aktuálních potřeb. Třetí a poslední složkou je narativní nedeterminovanost. Sennett popisuje, že ve všech dobrých příbězích postupně objevujeme nepředvídatelné skutečnosti a knihu, ve které se již na začátku dozvíme, jak vše dopadne, můžeme hned odložit. Stejně tak projekty urbanistů, kteří vytvářejí podoby města, by měly být otevřené novým podnětům. Jestliže město splňuje tyto tři principy a funguje tedy jako otevřený systém, stane se z něj město demokratické ve smyslu fyzické zkušenosti, které je založena na občanství a participaci, která ovlivňuje fyzickou podobu města a jeho design. Sennett uvádí příklad Athéňanů, kteří v starověké polis vystavěli půlkruhovou scénu, která sloužila politickým účelům a byla tak funkčním objektem vhodným k debatám s dobrou akustikou. V moderních městech však tyto demokratické prostory již nenajdeme. Šuleřová však soudí, že dle Sennetta je důležité, aby občané mohli participovat a mohli se tak cítit ve spojení s ostatními, neznámými jedinci.

V Sennettově kritickém pojetí velkoměsta nalezneme charakteristické znaky všech tří dimenzí modernity. Autor pokládá nejvíce důrazu na prosazování práv obyvatel, demokracii a emancipaci člověka. Jeho analýzám tedy dominuje politická dimenze. V případě kulturní dimenze modernity se autor často soustředí na racionálně myslící subjekt spolu a ne jeho touhou po svobodném myšlení a pohybu ve městě. Určitá pozornost je také věnována intelektuálnímu rozvoji. Spolu s nástupem modernity a se vznikem kapitalistického hospodářství také souvisí privatizace majetku. Sennett se tomuto jevu věnoval prostřednictvím problematiky mizení veřejných prostorů, které jsou pro autora důležité pro komunikaci mezi obyvateli města, pro společenský styk a kolektivní aktivity. Také u tohoto autora tedy nalezneme zobrazení společensko-ekonomické dimenze.

Závěr

Pojetí příčin, dynamiky a důsledků urbanizační procesů se u každého z rozebíraných autorů liší. Naším cílem bylo tyto analyzovat tyto pojetí ve vztahu ke třem dimenzím modernity. Již během této práce bylo naznačeno, že urbanizace nemusí být součástí jen společensko-ekonomické dimenze modernity, ale že je spjata s mnoha dalšími charakteristikami moderního života.

Shrneme-li výsledky našich analýz, zjišťujeme, že autoři ve svých teoriích urbanizace nejvíce pracují s empirií, která je součástí kulturní dimenze. V rámci této dimenze se pak často setkáváme s tematikou racionálně myslícího subjektu, s nímž pracují jak klasičtí sociologové jako Simmel či Wirth, tak soudobý americký autor Sennett, který také věnoval určitou pozornost intelektuálnímu rozvoji obyvatel moderních měst. Autoři ovšem zcela opomíjejí problematiku tzv. nástup mechanistického výkladu světa, který v mnoha ohledech souvisí se sekularizací. Té se lehce věnuje jen jeden z autorů, kterým je Luis Wirth.

Myšlenky osvícenství spadající pod politickou dimenzi modernity jsou předmětem zájmu především soudobých sociologů, kteří se zaměřují na problematiku prosazování vlastních zájmů, požadavků, potřeb a práv. Z klasičtějších autorů jsou to pak členové chicagské školy, kteří se soustředí na pokrok.

Zobrazení společensko-ekonomické dimenze lze identifikovat prakticky u všech autorů, kterým je v této práci věnována pozornost. Nejvíce jsou reflektovány důsledky vzniku a transformace kapitalismu. Tato tematika dominuje především u Simmela a Castellse, který pracuje také s industrializací, byť v kontextu zemí třetího světa. Na rozvoj obchodu a jeho vliv na podobu města a městského způsobu života se soustředí jen klasičtí autoři vyjma Luise Wirtha, u kterého se v rámci této dimenze objevuje jen problematika kapitalismu.

Je třeba podotknout, že některé charakteristické znaky moderní doby jsou v kontextu urbanizace zcela opomíjeny. V teoriích urbánních sociologů

absentuje především problematika sekularizace, vliv odloučení církve od státu a proces transformace náhledu na svět z teologického k mechanistickému. Většina klasických sociologů také ignoruje vzestup státu a státní moci a jejich vliv na prostředí města.

Naším cílem bylo také stanovit, k jakým dimenzím modernity teorie urbánních fenoménů konkrétního autora přináležejí. V následující tabulce můžeme tedy vidět, které dimenze v teoriích sociologů města dominují. Kulturní dimenzi se převážně věnují autoři chicagské školy, avšak její zobrazení je možno nalézt ve všech výše zmíněných teoriích urbanizace, vyjma teorie Waltera Benjamina. Všichni autoři se také věnují společensko-ekonomické dimenzi modernity, někteří jen náznakem, jiní však velmi výrazně. Politická dimenze se výrazněji objevuje až u soudobých sociologů města.

Tab. č. 2 Výsledná analytická tabulka

	Simmel	Benjamin	Chicagská škola	Wirth	Castells	Sennett
Kulturní dimenze	✓✓ ✓✓		✓✓ ✓✓ ✓✓	✓✓ ✓✓ ✓✓	✓	✓✓ ✓
Politická dimenze			✓		✓✓ ✓✓ ✓	✓✓ ✓
Společensko-ekonomická dimenze	✓✓ ✓✓ ✓	✓✓ ✓	✓✓	✓	✓✓ ✓✓ ✓✓	✓

Pro přehlednější shrnutí analýzy teorií urbanizace nejvýznamnějších sociologů města je zde také tabulka, kterou jsme již mohli vidět v kapitole věnující se dimenzím modernity. Zde vidíme, kterému konkrétnímu dílčímu jevu se autor věnuje, a také do jaké míry se tato problematika u něj objevuje.

Tab. č. 3 Výsledná analytická tabulka s dílčímu jevy dimenzí

		Simmel	Benjamin	Chicagská škola	Wirth	Castells	Sennett
Kulturní dimenze	Intelektuální rozvoj						✓
	Vzestup přírodních věd			✓✓✓			
	Empirie	✓		✓✓✓	✓✓	✓	
	Mechanistický pohled na svět						
	Racionálně myslící subjekt	✓✓✓			✓✓✓		✓✓
	Sekularizace				✓		
Politická dimenze	Vzestup státu					✓✓	
	Odluka církve od státu						
	Myšlenky osvícenství ¹¹			✓		✓✓✓✓	✓✓✓✓
Společensko-ekonomická dimenze	Kapitalismus ¹²	✓✓✓			✓	✓✓✓	
	Rozvoj obchodu	✓✓	✓✓✓	✓			
	Privatizace majetku						✓
	Industrializace			✓		✓✓✓	

Tato analýza teorií urbanizace by měla být podnětem pro další zkoumání velkoměstského prostředí. Domníváme se totiž, že jevy, které v teoriích nejvýznamnějších sociologů města absentují, mají také na podobu moderního města určitý vliv. Studium těchto dílčích fenoménů by tak bylo

¹¹ Hlavními charakteristikami osvícenství jsou například víra v lidský rozum, prosazování práv a demokracie, touha po vzdělání či emancipace člověka.

¹² Jedná se zde o vznik a transformaci kapitalismu, kapitalistického hospodářství a politiku volného obchodu.

přínosem nejen pro sociologii města obecně, ale také pro českou sociologii, která se tématu města a urbanizace příliš nevěnuje.

Anotace

Autor:	Aneta Grünspanová
Katedra:	Katedra sociologie a andragogiky
Fakulta:	Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Název práce:	Sociologický reflexe moderní urbanizace
Vedoucí práce:	Mgr. Jan Kalenda
Počet znaků:	63 274
Počet příloh:	0
Počet titulů použité literatury:	38

Nástup modernity bezesporu radikálně transformoval podobu společnosti jako takové. V této práci se budeme podrobněji zabývat společenským fenoménem velkoměsta spolu s jeho zasazením do kontextu modernizace a rovněž důsledky urbanizačních procesů z pohledu významných sociologů města, jimiž jsou Georg Simmel, Walter Benjamin, autoři Chicagské školy, především pak Luis Wirth, dále Manuel Castells a Richard Sennett. Jejich pojetí důsledků urbanizačních procesů analyzujeme v kontextu tří dimenzí modernity podle Austina Harringtona. Na základě této analýzy zjišťujeme, jak jsou jednotlivé dimenze zastoupeny právě v dílech uvedených autorů. Výsledky analýzy ukazují, že některé jevy autoři zcela opomíjejí. Můžeme říci, že další studie zabývající se těmito absentujícími fenomény by byly přínosné.

Klíčová slova: modernita, dimenze modernity, urbanizace, fenomén velkoměsta, sociologie města

Abstract

The advent of modernity undoubtedly radically transforms society as a form. In this work we will further examine the social phenomenon of metropolis along with its set in the context of modernization and urbanization processes and also we will elaborate the consequences from the perspective of major urban sociologist, namely Georg Simmel, the authors of the Chicago school, especially Luis Wirth, as well as Manuel Castells and Richard Sennett. Their conception of the consequences of the urbanization are analyzed in the context of Austin Harrington's dimension of modernity. At the base of this analysis, we see how each dimension is represented in works of mentioned authors. Analysis results show that some phenomenon are completely ignored by authors. We can say that further studies of this phenomenon could be contributive.

Key words: modernity, dimensions of modernity, urbanization, phenomenon of metropolis, urban sociology

Seznam literatury

Benjamin, W. *Dílo a jeho zdroj*. 1. vyd. Praha: Tisk, knižní výroba, n.p., 1979.

Benjamin, W. Muž davu. *Sociální studia*, 2006, roč. 3., č. 2. ISSN 1214-813X.

Blahutková, D. Abstract. In Benjamin, W. Muž davu. *Sociální studia*, 2006, roč. 3., č. 2. ISSN 1214-813X.

Burgess, E. W. The Growth of the City: An Introduction to a Research Project. In Marzluff, J. et al. *Urban Ecology: An International Perspective on the Interaction Between Human and Nature*. 2008. Springer Science+Business Media, LLC. ISBN 978-0-387-73411-8.

Castells, M. *The Informational City*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 1989. ISBN 0-631-17937-2.

Cuin, Ch., Gresle, F. *Dějiny sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. ISBN 80-86429-33-4.

Dittrichová, H., Šubrt, J. Kritická sociologie Richarda Sennetta. In Šubrt, J. a kol. *Soudobá sociologie IV. (Aktuální a každodenní)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1789-3.

Giddens, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

Gottdiener, M. A Marx for Our Time: Henri Lefebvre and the Production of Space. *Sociological Theory*, 1993, roč. 11, č. 1, s. 129-134.

Harrington, A. *Moderní sociální teorie: základní témata a myšlenkové proudy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 8073670933.

Jandourek, J. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.

Jandourek, J. *Úvod do sociologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-749-3.

Jayapalan, N. 2002. *Urban Sociology*. New Dehli: Atlantic Publisher and Distributors.

- Keller, J. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. ISBN 8086429342.
- Keller, J. *Sociologie a ekologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. ISBN 80-85850-42-7.
- Kubátová, H. *Sociologie*. 1. vyd. Olomouc: Papírtisk, s.r.o., 2009. ISBN 978-80-244-2315-9.
- Kubátová, H. *Sociologie životního způsobu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2456-0.
- Le Goff, J. *Encyklopedie středověku*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 8070215453.
- Lupač, P., Sládek, J. Městská otázka a Informační věk v díle Manuela Castellse. In Šubr, J. *Soudobá sociologie I. – Teoretické koncepce a jejich autoři*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 9788024612751.
- Martucelli, D. *Sociologie modernity: itinerář 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 9788073251451.
- Musil, J. Co je to urbanizace? In Horská, P., Maur, E., Musil, J. *Zrod velkoměsta*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3.
- Musil, Jiří. Proměny urbánní sociologie ve Spojených státech a Evropě 1950-2000. *Sociologický časopis*, 2003, roč. 39, č. 2, s. 137-167. ISSN 0038-0288.
- Musil, J. *Sociologie soudobého města*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1967.
- Musil, J. 1996. Urbanizace. In *Velký sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Karolinum, s. 1358-1359.
- Musil, J. 1996. Velkoměsto. In *Velký sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Karolinum, s. 1380.
- Park, R. E. *Introduction to the science of sociology*. 3. vyd. Chicago: University of Chicago Press, 1926.
- Park, R. E., Burgess, E. W. *The City*. Chicago: The University of Chicago Press, 1967. ISBN 0-226-62611-4.
- Petrusek, M. *Proč číst Simmela na konci století?* In Simmel, G. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-59-8.

Petrusek, M. Miltová, A., Vodáková, A. *Sociologické školy, směry, paradigmata*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 8085850818.

Sennett, R. *The Open City*. 2006. Berlin: Urban Age. [cit. 2012-03-16]. Dostupné na http://urban-age.net/0_downloads/Berlin_Richard_Sennett_2006-The_Open_City.pdf.

Simmel, G. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-59-8.

Simmel, G. The Metropolis and Mental life. In Bridge, G., Watson S. *The Blackwell City Reader*. 1. vyd. Oxford: Blackwell Publishing, 2002. ISBN 0-632-1151-7.

Střítecký, J. Benjaminovy texty baudelairovské. K textu Waltera Benjamina „Muž davu“. *Sociální studia*, 2006, roč. 3., č. 2. ISSN 1214-813X.

Střítecký, J. Prameny naděje. In Benjamin, W. *Dílo a jeho zdroj*. 1. vyd. Praha: Tisk, knižní výroba, n.p., 1979.

Šindler, P. *Urbanizační procesy v rozvojových zemích*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 1999. ISBN 8070427787.

Šuleřová, M. Potenciál a limity městského prostoru. *Sociální studia*, 2006, roč. 3, č. 2. ISSN 1214-813X.

Wirth, L. Urbanism as a Way of Life. *American Journal of Sociology*, 1938, roč. 44, č. 1., s. 1-24.

Wolff, J. Neviditelná flâneuse: Ženy a literatura moderny. In Pachmanová, M. *Neviditelná žena*. 1. vyd. Praha: One Woman Press, 2002. ISBN 80-86356-16-7.

Seznam tabulek, grafů a obrázků

- Tab. č. 1** Nevyplněná analytická tabulka s dílčími jevy dimenzí
- Tab. č. 2** Výsledná analytický tabulka
- Tab. č. 3** Výsledná analytický tabulka s dílčímu jevy dimenzí
- Graf č. 1** Graf růstu podílu městského obyvatelstva ve vybraných evropských zemích od roku 1800 do roku 1950
- Obr. č. 1** Simmelův obraz modernity